

Gure arteko haur eta gazte literatura

Xabier Etxaniz Erle

Euskal Herriko Unibertsitatea
Hizkuntza eta Literaturaren Didaktika saila.

GAKO-HITZAK: Haur eta Gazte Literatura. Sistemaren eraketa. Egungo egoera.

1. SARRERA

Azken urteotan haur eta gazte literaturari buruzko hainbat ikerketa eta saio argitaratu dira. Psikodidaktika doktorego programan, esaterako, lau tesi irakurri dira; eta horrez gain zenbait argitalpen izan dira. Jakina, egoera honetan gero eta jakin-min handiago dago gure artean, eta nazioarte mailan ere, ia-ia ikusezina izan den literatura arlo honen inguruan.

Ondorengo lana testuinguru horretan kokatzen da. Egungo euskal haur eta gazte literaturaren egoera zein den, zer argitaratzen den, nork eta nola egiten den gainetik, besterik ez bada, azaltzeko saioa. Eta horretarako, hainbat testu erabiliko ditugu, gogoetak eta ikerketen ondorengo datuak plazaratzen laguntzeko.

Euskal kultura hurbiletik ezagutzen duen edonork, edo euskal kulturara hurbildu den edozeinek argi eta garbi ikusi behar izan du bertan gertatu den aldaketa azken 20-30 urteotan. Arlo eta maila askotan izaniko eboluzioa dugu, baina guk geuk hona ekarri gaituen arloa aztertuko dugu, literaturarena, haur eta gazte literaturarena zehatzago izanik.

2. HERRI LITERATURATIK IDATZIRA

Duela 30 urte, diktaduraren amaiera aldera, gure herriak jasandako jazarpen politikoa eta kulturala malgutzen ari zen. Ikastolak, esaterako, ez ziren legalak baina ezta ilegalak ere; zentsuraren zirrikituak zabalagoak ziren eta idazle nahiz abeslari askok beren lanak plazaratzen zituzten. Jakina, errepresioa hor zegoen, eta askotan kultura izan zen zapalketa politikoari

ihes egiteko bidea (edo bestela nola ulertzen da loretxoak askatzeko nahia horrelako arrakasta izatea?). Haur literaturan badugu honen adibide garbia: Joxe Arratibel. Estibalitzeko monasterioko arduradun honek txikitant entzundako ipuinetan aurkitu zuen presio-bide garbia, eta honen guztiaren emaitza dugu Marixor bezalako protagonistak biltzen dituen *Kontu zarrak* liburu ezaguna.

MARIXOR

«Behin, etxe eder batean, aita eta hiru alaba bizi omen ziren. Aita, alarguna zen. Lur sail haundiak zituzten, baita mahasti eta morroiak ere ugari. Hiru alabak, aberats bizi ziren, lanik egin beharrik gabe. Josten, bordatzen eta askotan lurraldeak ikusten pasatzen zuten denbora.

Hiru ahizpek, tekele handiak izaten zituzten beren artean eta aita ere sartzen zen batzuetan tekela haietan.

Behin, bazkaltzen ari zirela, berealdiko haserrea sortu zuten, gatza zela eta ez zela. Tekela guztietan bezala, aita eta bi alaba zaharrenak alde batetik jarri ziren, eta alaba gazteena bestetik. Aita edo gatza, zein zen beharrezkoagoa mundu honetan, hori zuten auzia.

—Aita oso beharrezkoa da —esaten zuen alaba gazteenak— baina nire ustetan, gatza beharrezkoagoa. Aitarik gabe bizi liteke mundu honetan baina gatzik gabe ez.» (Arratibel, 1995: 140)

Jakina, honelako iritziak izanda, normala da Marixor etxetik botatzea. Mari Errauskin, Aschenputtel, Cenicienta, Cerentola edo beste izen ugari izan dituzten neska horien lehengusina dugu Marixor, etxetik botata, herri bateko etxerik aberatsenean neskame hasi eta hiru dantzaldi magikoen ondoren bertako nagusiarekin ezkondu zen Marixor. Bertsio batzuen arabera; Arratibelena esaterako, aita barkatu eta bakean bizi izan ziren; beste batzuetan, aita ezkontzan alaba ezagutzean bihotzea du eta bertan hiltzen da. Modu batean nahiz bestean Marixor bere garaiko neska, neskame eta erregina dugu, euskal kultura ia-ia desagerturiko ondarea zenean eta katakonbetatik, urteetako basamortutik irteten ari zen kultura, eta lehen oinarria tradizioan izan zuena.

Urte batzuk geroago, 80ko hamarkadaren hasieran eta haur irakurleari zuzendurik, arestian aipaturiko helburu horrekin euskal ipuin tradizionalen bilduma zaindua argitaratu zuen Elkar argitaletxe sortu berriak: Axut saila. Bertan, euskal ipuin tradizional batzuk biltzen dira ilustrazioari garrantzi handia emanez. Ipuin horietako baten protagonista dugu beste emakume bat, Sorgin gaiztoa:

«Munduan beste asko bezala, herri txiki batean senar-emazte gazte batzuk bizi ziren. Semetxo bat ere bazuten. Eguzkia bera baino politagoa zen mutiko hura.

Esan behar da baita ere, senar-emazte haiek oso aberatsak zirela. Horrela, hirurak, oso gustura bizi ziren herri txiki hartan.» (X. X., 1983: 4)

Gustura eta pozik bizi... sorgin gaiztoak emakumea uso bihurtu eta haren tokia hartu arte. Baina beste herrialdetako ipuinetan gertatzen den bezala (Txinan usapal bihurtzen da) amaieran andre gazte ederrak bere nortasuna berreskuratzen du eta sorgin gaiztoak bere ordaina jaso.

80ko hamarkadaren hasieran, honelako lanak argitaratzen zirenean, hasi zen euskal argitalgintzaren oinarriak ezartzen. Aldaketa prozesu ikaragarria bizi zen, diktaduraren amaiera, autonomia, euskal instituzioak, elebitasun dekretua... gizartean urteetan galerazitakoa berreskuratzeke gogo bizia zegoen.

3. LITERATURA MODERNOA

Haur eta gazte literaturan urte batzuk lehenago, 60ko hamarkadan, Marijan Minaberrik argitaratu zituen balio estetiko handiko lehen lanak, haur literatur lanak. Harrezkero testuen literaturtasuna gero eta gehiago zaintzen zen, baina Karmentxu neskatoa eta Txan fantasma azaldu arte itxaron behar harko dugu haur literatura modernoaz gozatzeko.

«Ni Txan fantasma naiz. (...) Baina inork ez dit kasurik egiten, inor ez da nitaz jabetzen, inork ez nau ikusten Karmentxu etxe horretan sartu zutenez geroztik.

Karmentxuk bai ikusi ninduela bere gelan bizitzen hasi nintzenean! Hark bai. Baina, Karmentxu neskatila berezia zen, aparta, liluragarria. ARRAROEN ETXEA izeneko leku zatar, handi horretan sartu zuten aspal-ditik eta geroztik ez dut inorekin jolastu ahal izan.» (LANDA, 1984: 5-6)

1982ko Lizardi sariaren irabazlea izan zen *Txan fantasma* ipuin hau. Aurreko urtean Bernardo Atxagak irabazi ondoren, oraindik ezaguna ez zen emakume batek eskuratu zuen saria: Mariasun Landak, geroago asteasuarrarekin batera gure enbaxadorerik ezagunena izan dena.

Txan fantasma argitaratu zen garaian euskal letretan bi fenomeno gertatzen ari ziren era berean: alde batetik irakurleen aldetik euskaraz irakurtzeko eskaera handia zegoen, eta horri erantzun behar zitzaion; tradizio murrizta zuen literatura zen euskarazkoa eta egoera ez-normaletan aritutakoa, beraz, literatur testuen beharra zegoen. Beste aldetik, Europako eta Ameriketako literatur modernoak eragina du euskal idazle askorengan, eta horrek literatura modernizatzeko joera eragin zuen euskal letretan.

«Mariasun Landa's books are literature» diosku Linda Whitek Txan fantasmaren ingelesezko hitzaurrean, izan ere literaturtasun hori nabaria da euskal haur literatura modernoan:

«Dilijentzia.

Kalean dagoen auto zahar abandonatu batean sartu gara jolastera.

Pellok eta beste mutilek esan dute indioetara jolastuko garela eta auto zahar hura dilijentzia bat izango zela. Neskak dilijentzian sartzeko eta be-

raiek atakatuko gintuztela...

—Eta gero zer?

—Zuek indioak ikusi eta desmaiatu egin behar duzue.

Eta guk horrela egin dugu.

Gero, nik esan dut alderantziz egiteko, eta Pellok esan du ezetz. Beraiek ez zirela desmaiatzen. Eta neskak haserretu gara indioena egin nahi genuelako eta beraiei tokatzen zitzaielako dilijentziakoak izatea.

Azkenean onartu dute, baina autoa inguratu dugunean, ateak zabaldu eta tiroka hasi dira. Inor ez da desmaiatu, eta gu berriro haserretu gara.

Mutilekin ez dago jolasterik.» (LANDA, 1988: 10-11)

Testuen lanketa hori sinpletasunez mozorraturik agertu zaigu batzuetan,

«Dilijentzia» izeneko testu honetan bezala. Mariasun Landak minimalismoa bilatzen du testu hauetan... errebindikazioa alde batera utzi gabe, beti ere poetikotasuna presente izanik.

Jakina, honelako testuen ondoren baziren abenturazkoak, umorezkoak, tradizionalak, poetikoak... garaiko behar eta eskaerei erantzunez. Izan ere bizpahiru hamarkada hauetan euskal haur eta gazte literatura sortu egin behar izan da. Ia-ia ezer ez egotetik barneko merkatuari (eta kanpokoari neurri batean) erantzun dion literatura sortu da. Horretarako bi bide nagusi hartu dira euskal letretan, egungo korrante berritzaileena, batetik, eta literatura tradizionala, bestetik; eta bide hauek bai sorkuntzan bai itzulpenen egin dira. Horrela, azken urteotan nazioarte mailan puntakoak diren idazleen lanak euskaratu dira (Harry Potter dugu adibiderik nagusia, baina antzeko zerbait esan genezake Rodari, Nöstlinger, Dahl edo Lobeli buruz), errealismo kritiko korronteko obrak esanguratsuak euskaratu dira, baina baita ere gaur egungo abenturazko obrak, umorezkoak, misteriozkoak... idazlan klasikoekin batera.

«NOLA LUZATU ZEN ALIZIA

Hala, Alizia untxi-zuloan behera erori eta lurpean oso bide luzea ibilitakoan, ohartu zen, oso harrিতuta, inguru osoan ateak zituen areto handi batean zegoela.

Ate guztiak itxita zeuden, ordea. Konturatzen zara, hortaz, Aliziak ez zuela areto hartatik ateratzerik; eta horrek asko tristatu zuen.» (CARROLL, 2004: 21)

Ziuraski ezaguna zaizue pasarte hori, Lewis Carrollen Alizia guztiz ezaguna baita. Baina Carrollen liburuen hainbat eta hainbat adaptaketa ikusi eta irakurri ondoren harrিতuko gaitu *Alizia haurrentzat* liburu honek, Carrolllek berak jatorrizko ipuin haren gainean eginiko adaptaketa ia eskura ezinak (ingelesez *The Nursery Alice* agortuta baitago eta gazteleraz, esaterako, argitaratu gabe).

Euskaraz, jakina, haur eta gazte literaturako idazlan klasiko asko daude argitaratu gabe; baina, era berean, azken 20 urteotan ehunka lan itzuli dira,

arestian aipaturiko bi irizpideei jarraituz: obra klasikoak eta gaur egungo korronte berriak eta puntako obrak euskaratzea. Alde honetatik onartu behar dugu aurrerapauso ikaragarria eman dela euskal letretan, baina batez ere haur eta gazte literaturan.

Itzulpenak baina, bi aurpegi ditu, barrura eta kanpora. Eta, hasiera batean, euskal irakurlea egarri bazen ere, orain euskal literaturak kanporatze-ko beharra du; ezagutu gaitzaten eta gure burua ezagutzera eman dezagun. 1984an hasi ziren euskal liburuak erdaratzen (kasu bereziren bat kenduta, *Txan fantasma*, esaterako, gainerako guztiak koedizioei esker) eta liburu bakan batzuk bakarrik (1986an liburu bakarra erdaratu zen eta hurrengo bi urteetan bat ere ez), baina irekitako ate hori gero eta zabalagoa da eta gaur egun urtero euskal liburuen 15-20 edizio egiten dira erdaraz.

«UNA DE LA MADRUGADA

Quieta, quieta: un sombra;
duerme mi gata en la alfombra.
Quieto, quieto: un ladronzuelo;
duerme mi perro en el suelo.
Quieta, quieta: en pijama,
duerme la luna en mi cama.» (IGERABIDE, 2003: 7)

Horrela Igerabideren *Egun osorako poemak eta beste, Poemas para las horas y los minutos* bihurtu da; Atxagaren behiak alemaneraz, frantsesez, katalaneraz edo holanderaz hitz egiten du, Mariasun Landaren Errusika arakusoak ingelera, gaztelera, alemanera... ikasi ditu, edo Patxi Zubizarretarren *Usoak katalanera eta gaztelera* ikasi zituen euskararekin batera Afrikatik etortzean:

«Te llaman Paloma, la niña que llegó por el aire. Y puede que por eso te guste tanto mirar el cielo, porque de allí viniste, porque de allí te trajeron. Pero estás preocupada y sientes como si miles de hormigas te corrieran por el estómago.» (ZUBIZARRETA, 1999b: 14)

Eta zeruak zure begirada tristea ikusi du.
—Kukuak ku-ku, eta dirua saklean, aberatsa urte guztian —esan dizue arratsaldean andereñoak.

Baina zu kukua entzun gabe ere, aberatsa zara urte guztian. Horretaz ere ziur zaude. Ziur baino zurrago.» (ZUBIZARRETA, 1999a: 16)

Gosea eta gerratik ihesi etorri da Usoa. Eta amak hegazkin batean abandonatu eta pilotuak adoptatu zuen neskatoaren istorioa hunkigarria bezain laburra egiten zaigu, gozatzeko eta gogoetarako testu hau Teresa Duranek dioen bezala «literatura en estado puro» baita.

Errealismo kritikoak, aurreko adibideetan ikusi den bezala, lekua egin du euskal letretan. Literatura testuak dira, ederki kontaturiko istorioak, hiz-

kera, tonua, erritmoa oso landua duten testuak dira, baina horietaz gain egungo arazoei buruz hitz egiten diguten narrazioak.

Batzuetan, haur txikien liburuetan bezala, oso modu sinplean landutako istorioak dira, Jonasen sailean gertatzen den bezala:

«Jonasek oroitzen du, tik-tak, arreatxoa etxera ekarri zutenekoa. Izeba Pauli eta Jonas zain zeuden. Ama oso ahul zetorren. “Ia-ia hil zuen ostikoka”, pentsatu zuen Jonasek.

—Ikusi nahi al duzu arreatxoa? —esan zioten.

Jonas bere gelara joan zen korrika.

Une hartan oparitu zion aitak iratzargailua, tik-tak, untxi-belarri eta guzti.

Aitari esku emanda irten zen Joan gelatik, arreatxoa ikustera.

Arreatxoak begiak zabal-zabalik zeuzkan. Jonasek begietara begiratu zion. Orduan, arreatxoa negar batean hasi zen.

«Ez nau maite», pentsatu zuen Jonasek.» (IGERABIDE, 2001: 18-20)

Igerabideren eta Valverderen artean eginiko liburu hauetan ideia sinplea erakusten zaigu, beldurra, arrea txikiaren etorrera, lapurtzeko gogo... baina testuaren eta irudiaren lanketak eta konbinaketak kalitatezko emaitza lortu dute. Sail honetako lehen liburuari, *Jonas eta hozkailu beldurtia* lanari Euskadi saria emateak hori adierazten zuen, baina baita ere epaimahaiaren askatasuna horrelako saria testu gutxiko obra bati ematean. Sarritan, aurreiritzien ondorioz, haur txikientzako liburuak edo albumak gutxietsiak izaten direlako. Epaimahaiak erakutsitako askatasun hori eskal haur eta gazte literaturaren ezaugarrietako bat dugu. Gaur egun saltzailuek —komertzialek— markatzen dute argialetxe handien programazioa; euskaraz, berriz, merkatuak ez du hainbesterako ematen, hemen merkatu txikia dugu eta horrek, jakina, eragozpen handiak ditu baina baita abantailak ere. Idazleak, argialetxeak edo ilustratzaileak askatasun handiagoa du; gehiago arriskatu daiteke, galtzeko ere gutxiago dagoelako.

Errealismo kritikoa, protagonistaren barne arazoak azaltzen dira sarri. Egoera jakin batean umorea, abentura edo intimismoa erabiliz azaltzen zaizkigu arazo horiek eta, gehienetan, konponbidea. *Katixa eta Kroko* idazlanean, esaterako, Txilikuk neskaxa baten ikuspuntutik narraturik istorio interesgarria eskaintzen digu:

«Edozein egunetan, irakurketa liburuak edo komikiak denak nahastuta agertzen ziren. Guk erabili izan bagenitu bezala eta gero jaso gabe utzi. Baina nik banekien ez nintzela ni izan, ezta nire anaia ere. Haiak horrela, botata, laga zituena Kroko izan zen. Hori seguru. Behin baino gehiagotan esplikatu nien bai aitari, bai amari, baina alferrik izan zen beti. Errieta beti gureztat izaten zen.

Kroko ohe gainean ibili et dena deseginda uzten zuenean, kulpa guztia gureztat! Kroko komuneko harraskan urarekin jolasean ibili eta dena bustita uzten zuenean, kulpa guztia gureztat!» (TXILIKU, 1992: 42-44)

Ipuin batetik ihes egindako krokodiloa da Katixak eta anaiak jasotako errieta guztien erantzulea. Asmaturiko protagonista hori da liburuak apurtu, gela desordenatu, pareta pintatu... egiten duena etxean; Katixa bera errugabea, eta Jurgi anaia ere bai. Arazoa, noski, Kroko harrapatu eta liburuan sartu zutenean konpondu zen; beno, katu batzuek ihes egin arte, jakina.

Umorea eta ironia, batez ere lehenengoa, haur literaturako oinarrizko elementua da, Argiñanorentzat perrexila dena. Ukitutxo bat emateko edo liburu dastatu nahi duena erakartzeko, umorea aparteko elementua dugu. Aurreko istorioetan agertu zaigu, kritikarekin lotua «Dilijentzia»n, Jonasen ikara eta beldurrekin nahasirik, edo Katixaren abenturetan. Baina zalantzarik gabe umorea, eta neurri handi batean ironia ere, ederki erabiltzen duen idazlea Atxaga dugu. Irakurleak irribarrea ezpainetan duela irakurtzen ditu Xolaren gogoetak, ezjakinaren ausardiaz, txakur txikiaren ateraldiez gozatu:

«Poliki-poliki, bere gelatik atera eta pasillotik abiatu zen. Etxea isil-isilik zegoen, eta isiltasun hark areagotu egiten zituen mendiko haize handiaren intziria eta zenbait ehiztariren zurrungak. Ez, ez zitzaion giro hura asko gustatzen. Zer gertatuko zen norbaitek han pasilloan hanka punttatan ibiliz harrapatzen bazuen? Zer pentsatuko zuen? Lapurretan zebilela? Kezka hura handituz joan zen etxeko liburutegiaren bila zebilen bitartean, eta dudaren haize txikia ere handitu egin zitzaion.» (ATXAGA, 1996: 38)

Xolaren duda eta zalantza horien pareko dira euskal literaturaz ditugunak. Zer egiten dugu? Nolakoak dira gure obrak? Korronteak?

Lehenengo galderari erantzun emateko datu soil batzuk: euskarazko lehen haur liburua idatzi zenetik 1980. urtera arte 500 liburu baino gutxiago argitaratu ziren haur eta gazteentzat euskaraz. 80ko hamarkadan ia 1500 izan ziren hauek, eta 90ekoan, aldiz, ia 3000 liburu. Hots, urte gutxitan ia ia ezer ez izatetik urtero 300 bat idazlan argitaratzera pasa gara. Gainera, azken urteotako eboluzioa ikusirik esan dezakegu kopuru horretan finkatu dela euskal HGLren produkzioa.

Une honetan, euskal liburugintzaren %20-25aren inguruan dago HGL produkzioa. Eta berau honela banatzen da: %50a itzulpenak; %30a berrargitalpenak eta %20 inguru sorkuntza. Beraz, urtero 60-70 idazlan berri sortzen dira euskaraz. Kopuru nahiko txikia gure inguruko literaturgintzarekin konparatuz gero, baina nahiko handia gure irakurleak kontutan hartuz (ez dugu ahaztu behar 700.000 euskaldun garela, eta horietatik kopuru txiki bat haur eta gazteak). *Jakin* aldizkarian Joan Mari Torrealdaik eginiko ikerketaren arabera, 2002. urtean euskaraz 1586 liburu argitaratu ziren, horietatik 344 izan ziren haur eta gazteentzako liburuak —literarioak eta bestelakoak, nahiz eta gehienak literarioak izan— (produktzio guztiaren %21,5), aurreko urtean baino 58 liburu gutxiago, edozein modutan.

Baina, egia esan, zenbat baino garrantzitsuagoa da zer eta nolako den argitaratzen den literatura hori. Lehengo adibideari jarraituz, ziur nago beste herrialde batzuetan hemen baino sukaldari gehiago egongo direla, baina Euskal Herrian oso ondo jaten omen da. Gauza bera gertatzen al da gure literaturarekin?

Barietateari dagokionez; hots, korrante ezberdinak eta estilo ezberdinei buruz, hemen barietate handia dugu. Abenturazko liburuak, umorezkoak, egitura modernoa dutenak, denboralitate lineala, narratzaile orojakileak eta irakurleari zuzenean hitz egiten diona,... Une honetan edozein gairi buruz idazten da euskaraz. *Galtzerdi suizida, Markos kantinera, Etxe bitan bizi naiz, Ni ez naiz txerria, Txakurraren alaba...* azken urte hauetako obra hauen izenburuak nahiko argiak dira alde horretatik. *Txakurraren alaba* nobelak euskal gatazka politikoa aipatzen du, eta arazo hori bera, baino ikuspuntu intimoagotik, hurbilagotik, ukitzen da *Kaixo, Kattin!* nobela berrian ere. Alegia, gaur egun denetatik idazten da. Bakardadeaz, maitasunaz, dibortzioaz, abenturaz, adiskidetasunaz, heriotzaz, edozein gairi buruz. Kontua da nolakoak diren obra horiek, noraino hezi-nahiak estaltzen edo estutzen duen balio literarioa. Azken urteotan zehar lerroak direla eta, literaturaren erabilera didaktikoa dela eta, eskolaren presioa dela eta, gero eta gehiagotan hitz egiten da haur eta gazte literatura liburuaren balio didaktikoaz, sarritan balio estetikoak baztertzen delarik.

Baina, janarien osagaiei buruz, hots liburuen balio estetiko horri buruz, euskaraz egia da nahiko kalitate oneko liburuak argitaratzen direla, hizkera zaindua, lexikoa aukeratua, estilo eta erregistro aproposak... Hona hemen Iturralde idatzitako testu labur bat erakusgarri:

«Gure aitatzok gehiegi erretzen du, medikuak eta amak eta jende guztiak hainbeste ez erretzeko esaten diote, ea zergatik erretzeari ez dion uzten. Aitak asko hitz egiten du normalki, baina orduantxe, medikuak eta amak eta jende guztiak ez zigarrorik erretzeko esaten diotene-na, eta ea noiz utziko duen, orduantxe isiltzen da bakarrik, mutu geratzen da eta orduan gure anaia Ixidro ematen du. Gure anaia Ixidrok bi urte ditu eta oraindik ez daki ezer esaten, ez daki hitz egiten.» (ITURRALDE, 1986: 11)

Euskarazko merkatu txikiak eragozpenak dituen bezala abantailak era badituela aipatu dugu lehenago; eta, hain zuzen, honetan ere askeagoak gara-ela esango nuke. Hemen literatura zaletasuna dugu, idazlea literatura idazten duena omen da eta ez liburuak idazten dituena (kostata ari da Euskal Idazleen Elkartearen iritzia hau aldatzen). A. Lertxundik, zalantzarik gabe euskal idazle handienetariko batek, Maxe sailean honako hau dio euskal zaletasunaz:

«Aitona Txominek pasadizo bitxia kontatu zigun atzo. Herriko lau aitona, bera baino zaharragoak, Santa Barbara mendipean dagoen Egu-

rats parkean biltzen omen dira eguraldi ona denean, eta elizako arkupeetan euria ari duenean. Lau aitonak liburuzale amorratuak izan omen dira beti, baina lauretatik hirurek oso ikusmen txarra dute eta nekez irakur dezakete. Horregatik, halako itun bitxi bat egin dute laugarrenarekin, oraindik bista ona duenarekin:

—Liburuak irakurtzen badizkiguk, guk aperitiboa ordainduko diagu eguerdiro». (LERTXUNDI-OLARIAGA, 2002: 107-108)

Baina aitonak bakarrik ez, gizon-emakume eta haur asko ere liburuzale amorratuak omen dira Euskal Herrian, bestela oso zaila baita euskal haur eta gazte literaturaren egoera ulertzea.

Eta arestian aipaturiko literatura txikien abantaila dela eta, gurean askatasun handia dagoela esango nuke. Behar bada adibide txiki bat jartzea dugu onena. Duela urte batzuk Patxi Zubizarreta idazleak Caceresen eginiko jardunaldi batzuetan honako ipuin erotiko hau irakurri zuen:

«Urruneko erresuma batean, diru kopuru ederra zela medio, kalifa aguretu batek neskatala inuzente eta xalo batekin esposatzea lortu zuen. Urte gutxiren buruan, kalifa hil eta neskatala, ordurako emakume lirain, erresuma hartako buruzagia bilakatu zen.

Aberatsa eta xarmanta izaki, luze gabe printze, kalifa eta jauntxo asko joan zitzaizkion ezkontza eskabidea egitera. Baina emakumeak ez zuen aginte edo diru gehiago nahi, agurea ez bezalako gazte maitekor eta jostari bat baizik.

Hala gauzak, denen harridurarako, deialdi zabala egin zuen halako egunetan, halako ordutan, berarekin esposatu nahi zuten guztiak -izan pobre, izan aberats- jauregira azaltzeko.

-Ea, mintza zaitezte -esan zien banaka-banaka deialdiaren egunean. Hitz egidazue zuen bizimoldeaz, zuen gustuez, zuen lanbideaz.

Hautagaiak mila eta bat gehiago izan ziren eta denek, luze edo labur, dotore edo baldar, emakumeak agindutakoa bete zuten. Baina hark bost gazte bakarrik hautatu: suge lilurzailea bat, dantzari bat, printze bat, artzain bat eta arotz bat. Eta haiei banan-banan bere geletara deitu zien.

Buruz buru geratzean, eskakizun bera egin zien bost hautagaiei, eta denak ala denak ere lotsatu eta kikildu ziren hitz hauek entzun zituztenean:

—Nire aurrean, ni lekuko nauzula, eta zuk gogokoen duzun moldean, gizonak bakarrik atsegin hartzen duzuen moduan aritzea nahi dut -Eta neskak hautagaiak xaramelaturik zituenez, hark zer agindu, horixe beteko zutela hitz eman zuten.

Eta aurrena suge lilurzailea hasi zen. Hura leuntasunik finenaz biluztu eta, txirulaz doinu ezin lizunago bat jo bitartean, bere gerripeko sugea sigi-saga altxarazi zuen. Eta eskuez ukitzen ez zuela, puska batean dantzarazi zuen piztia, harik eta, berez-berez, mizto zuria isuriz otzandu zitzaion arte.

Hurrena dantzariak ekin zion. Deabruak hartua bezala, lurtean pipirika ibili zen, eta jauzika, eta txiribuelbaka, eta bien bitartean erantziz joan zen. Noizbait ere larru bizirik geratu zelarik, bere tresna izter artean laztandu zuen, ahora ere eraman zuen -munduan mundu denetik gizaseme gehienei ukatu izan zaien plazerik handienetarikoa-, eta azkenik ahuspez eta arnasestuka amaitu zuen emakumearen oinetan, haziaren hondarra ahotik zeriola.

Hurrenago printzea saiatu zen. Jauregiko harem-ean nahi hainbat emakume izatera ohitua, hura kosta ahala kosta ahalegindu zen bere aginte makila altxatzen, baina bakarrean ezin.

Azkenurrena artzaina izan zen. Honek enbor tantai bat atera zuen bere txilabapetik, emakumeak inondik ere izutzeko modukoa, eta ahuntzaren errapeetatik bezala, bi eskuez tiraka jardun zuen, esne guztia uholdeka jeztea lortu zuen artea.

Eta azkena arotza heldu zen. Gazteak emakumea lorategietara eraman zuen, azal leuneko zuen sahats bateraino. Orduan labana atera eta hiru sakonune egin zituen enborrean, bi bularren aldean eta beste besabete bat beheago. Goikoetan pikondo batetik hartutako bi ale ezarri zituen, eta behekoan txortena kendua eta erditik zulo zabal samar bat zuen sagar bat. Eta zuhaitza laztandu bitartean, pikua eta sagarra milikatzen eta jaten hasi zen, astiro, presarik gabe, Adanek fruitu debekatua dastatu zuen lehen aldia bailitzan. Eta denbora guztian begiak itxirik izan bazituen ere, sagarrean plazerez urtu behar zuen uanean, bera izan zen emakumeari begietara tinko so egin zion hautagai bakarra.

Desiozko begirakune hura jaso ondoren, emakumeak ez zuen zalanztarik egin, eta arotzari eskaini zizkion bere muinoak eta oihana, bere pikua eta sagarra. Huraxe zen berak amestu izan zuen gazte maitekor eta jostaria, huraxe bere senarra». (ZUBIZARRETA, 1998: 77-79).

Haur eta gazte literatura idazleen jardunaldi hartan irakurritako ipuin honek, (gogoan izan euskaraz *Atlas sentimental*a gazte nobela barruan argitaraturik dagoela), harridura sortu zuen erdal idazleen artean. Ez gaiagatik, ez testuaren poetikotasunagatik, ezta ipuinaren giroa edo gordintasunagatik ere; erdal idazleak harriturik zeuden horrelako testu bat gazte liburu batean argitara zitekeelako. «Guk ezin dugu horrelakorik egin» zioten idazle ezagun haiek; izan ere merkatu legeak oso zorrotzak dira... merkatu legeak indarra duten eremuetan. Euskaraz, ordea, askatasuna (askatasuna argitaratzeko orduan eta gainerako ekintzetan, Erizaintza azken promozioan J. K. Igerabidek emaniko herri ipuinei buruzko hitzaldia, esaterako).

Izan ere euskal haur eta gazte literaturak, neurri handi batean euskal kultura guztiarekin gertatzen den bezala, askatasun handia du. Hemen liburuaren ohiko argitalpen alea 1500-2000 bitartean dago; mota askotako erosleak daude (ez dago presioa edo zentzura egin dezakeen talde sendorik), eta argitaletxeetan ekonomi irizpideak badaude ere, oso sendoak dira kultur irizpideak, militantismoa, alegia. Honek guztiak esperimentaziora-

ko atea irekitzen du, irudiekin, gaiekin, estiloekin esperimentatzeko aukera. Eta gainera helduen literaturaren eta haur eta gazte literaturaren arteko muga oso irristakorra da, euskaraz ohikoa da helduen literaturako idazle ezagunek HGL idaztea (Atxaga, Lertxundi, Urretabizkaia, Izagirre, Sarrionandia, Urkiza, Uribe,...) eta generoen arteko muga ere hautsi egiten da.

Aurreko guztiaren adibide dugu *Animalien inauteria* nobelatxoa, Felipe Juaristi poeta eta narratzaile ezagunak idatzia. Hona hemen bertako pasarte bat:

«—Begira hor aurrean —esan zion hartz jaunak azeriari.

Azeriak begia eman zion lagunak esandako tokiari. Herri bat zegoen han, handi samarra itxuraz. Errepidean aurrera jo zuten bi lagunek. Herriaren mugara iritsi ziren. Hesiz inguratuta zegoen dena.

—Hemen ere hesiak —esan zuen azeriak destainaz.

Zakur zaunkak entzun zituzten. Izutu egin zen azeria.

—Ni ez noa aurrera. Beldurra diet zakurrei.

Hartzak besotik hartu zuen azeria. Hesiaren inguruz inguru ibili ziren. Zakurrak ikusi zituzten, galantak, ile gutxikoak, buru txikikoak, aurpegi beltzekoak. Etxeak ere ikusi zituzten, zuri-zuriak aurrealdean. Eta ur putzuak ugari, lasaiak. Haurrak zeuden uretan sartuta, bainatzen. Eta lorategi galantak, eta are belardi galantagoak oraindik. Eta...» (JUARISTI, 1999: 33-34)

Hartzak eta azeriak, basoko gainerako animaliekin batera, neurriak hartuko dituzte gizakiek natura errespetatu dezaten. Eta basatiak diren animalia horiek kritikak dira gizakiok. Gizakioi erakutsiko digute natura maitatu eta zaindu behar dugula.

Piztiak bakarrik ez, kritikaren beharra aspaldian erreibindakatu da haur eta gazte literaturan ere. Egia da panorama hau ikusita euskal haur eta gazte literaturan oso ondo dagoela ematen duela, baina onar dezagun honetan ere gauzen neurria. Zenbait komunikabidetan egiten dira liburuen erresenak eta kritikak, eta unibertsitatean ere hainbat lan egin dira arlo honetan (dozena erdi bat doktorego tesi eta ikerketa batzuk azken hamar urtetan), baina inguruko literaturetan bezala oso zaila da kritikaren destinatzailearengana iristea. Euskaraz ere bitartekariak errezetak baino botika zehatzak nahi dituzte (adin honetarako liburu zerrenda, gai honen inguruan liburu batzuk...), liburutegien sarea nahiko ahula da, ez dago eskoletako liburutegi politikarik. Sorkuntzak gorabeherak ditu urte batetik bestera, produkzioaren ehuneko handi bate idazle gutxi batzuen eskuetan baitago. Itzulpenetan ere ez dago irizpide garbirik... Hots, merkatu normalizatueterako joera dugula oraindik erabat normala izan gabe, agian botila erdia hutsik dagoela esan beharrean botila erdi beteta dagoela esan beharko dugu. Edozein modutan duela urte gutxi batzuk, botila ia-ia hutsik zegoen...

4. ONDORIOAK

Argi dago, beraz, euskaraz argitaratzen den haur eta gazte literaturan aldaketa nabarmenak izan dira azken urteotan. Baina horrez gain literatura mota honek, literatura sistemaren periferian egotearen ondorioz neurri batean, esperimintatzeko, tematikan eta baita estiloan ere, askatasun handia duela. Euskal merkatuaren ezaugarriek beren alde txar eta onak dituzte, kaltegarriak diren bezala zenbait alde onuragarri ere baititu. Alde horretatik gure artean askatasun handia dago, eta ez hori bakarrik, gure artean literatura zaletasun handia dugu eta kalitate handiko zenbait lan. Harrigarria benetan gure merkatua, gure populazioa eta gure sistema ikusita.

Beraz, honegatik guztiagatik ondoriozta dezakegu euskal haur eta gazte literatura duela urte gutxi batzuk baino askoz hobeto dagoela, eta gure inguruko kulturekin eta literaturekin konparatuta, euskarazkoa askoz ere garatuagoa dela.

Bide luzea dago aurretik baina ikaragarria da urte gutxitan egin dena.

Jasotze-data: 2005-4-12

Onartze-data: 2005-5-20

Abstract

This article takes a brief look at Children's and Teenager's Literature (CTL) written in the Basque language over the last few years. There have been many changes in Basque language CTL over the last 30 years. This evolution has resulted in the creation of a literary system for CTL. Taking into account the research carried out over the last decade, this article will show the evolution and current situation of Basque language CTL.

Keywords: *Children's and youth literature. Creation. Literature system. Current status.*

Este artículo hace un breve recorrido a lo largo de la Literatura Infantil y Juvenil (LIJ) del os últimos años escrita en euskara. En la LIJ vasca se ha dado una gran evolución a lo largo de los últimos 30 años. Fruto de esa evolución es la creación de un sistema literario para la LIJ. En este artículo, teniendo en cuenta las investigaciones realizadas durante esta última década, se muestra la evolución y actual situación de la LIJ en euskara.

Palabras-clave: *Literatura Infantil y Juvenil. Creación. Sistema Literario. Situación actual.*

Cet article parcourt brièvement la littérature pour les enfants et la jeunesse (LEJ) de ces dernières années écrite en euskara. Dans la LEJ basque il y a eu une forte évolution ces 30 dernières années. Cette évolution a débouché sur la création d'un système littéraire pour la LEJ. Dans cet article, qui prend en compte les recherches réalisées pendant cette dernière décennie, on montre l'évolution et la situation actuelle de la LEJ en euskara.

Mots clé: *Littérature pour la jeunesse. Création. Système Littéraire. Situation actuelle.*

BIBLIOGRAFIA

- AÑORGA, P. eta MITXELENA, J. (2003) *Ni ez naiz txerria*. Donostia: Elkar.
ARRATIBEL, J. (1995) *Kontu zaharrak*. Donostia: Erein.
ATXAGA, B. (1996) *Xola eta basurdeak*. Donostia: Erein.
CARROLL, L. (2004) *Alizia haurrentzat*. Iruñea: Pamiela.
FRANKO, M. (2004) *Ixone isilik*. Bilbo: Aizkorri
IGERABIDE, J. K. (1993) *Egun osorako poemak eta beste*. Iruñea: Pamiela.
IGERABIDE, J. K. (1998) *Jonas eta hozkailu beldurtia*. Bilbo: Aizkorri.
IGERABIDE, J. C. (2003) *Poemas para las horas y los minutos*. Zaragoza: Edelvives.
ITURRALDE, J. (1986) *Zikoinen kabian sartuko naiz*. Iruñea: Pamiela
JUARISTI, F. (1999) *Animalien inauteria*. Donostia: Erein.
KAZABON, A. (2003) *Kaixo, Kattin!*. Donostia: Elkar.
LANDA, M. (2001) *Galtzerdi suizida*. Donostia: Elkar.
LANDA, M. (1984) *Txan fantasma*. Donostia: Elkar.
LANDA, M. (1988) *Iholdi*. Donostia: Erein.
LERTXUNDI, A. eta OLARIAGA, A. (2002) *Ezkituko maitea*. Donostia: Elkar.
MEABE, M. A. (2003) *Etxe bitan bizi naiz*. Donostia: Elkar.
MENDIGUREN, X. (2000) *Txakurraren alaba*. Donostia: Elkar.
TORREALDAI, J. M. (2004) «Euskal liburugintza 2002», *Jakin* 140, 11-124.
TXILIKU. (1992) *Katixa eta Kroko*. Donostia: Elkar.
X. X. (1983) *Sorgin gaiztoa*. Donostia: Elkar.
ZUBIZARRETA, P. (1998) *Atlas sentimentala*. Irun: Alberdania.
ZUBIZARRETA, P. (1999a) *Usoa, hegan etorritako neskatoa*. Donostia: Erein.
ZUBIARRETA, P. (1999b) *Paloma, llegaste por el aire*. Bartzelona: La Galera.
ZUZBIZARRETA, P. (2002) *Markos kantinera*. Donostia: Elkar.